

LOCATIO OPERARUM ÎN TRIPTICELE DIN TRANSILVANIA

I. — Locatio operarum se deosebește de contractul de muncă modern deoarece în dreptul roman contractul de prestare de servicii era un contract consensual, care se încheia între două persoane, deci rezulta din acordul lor de voință și durata lui era limitată, statul neintervenind cel puțin în mod direct, în această reglementare a raporturilor de muncă. Trebuie însă să precizăm că în dreptul roman profesiunile liberale formau obiectul unui mandat și numai muncile inferioare formau obiectul unei locatio operarum¹.

Prin contractul de locatio operarum muncitorul își închiriaza munca sa — operae suae — în schimbul plății unui salariu care poartă numele de „merces”. Muncitorul în acest contract se numește *locator*, iar patronul se numește *conductor*². Muncitorul datorează munca sa în bune condițiuni, pe timpul convenit. În ceea ce privește riscurile, acestea erau în sarcina muncitorului dacă el întrerupe munca în urma unui caz fortuit care este în legătură cu persoana sa, dar ele erau în sarcina patronului dacă cazul fortuit era străin de persoana muncitorului³. Totuși prin inserarea unor clauze speciale și derogatorii de la aceste reguli generale responsabilitatea riscurilor putea să fie stabilită conform voinței părților, fapt de care, după cum vom vedea din exemplele practice, profitau mai ales patronii.

Dintre tripticele transilvane descoperite în cursul secolelor XVIII și XIX la Roșia-Montană⁴, care ne redau acte juridice referitoare la diferite forme ale vieții curente din provincia romană a Daciei dintre anii 131—167 ai e.n.,⁵ ne vom ocupa în studiul de față numai de trei triptice care conțin contracte de închiriere a muncii pentru lucrul în minele de aur⁶.

II. — Tripticele al căror text urmează să-l analizăm sint cuprinse în CIL, volumul III, și au următorul conținut:

a). CIL, III, p. 948, nr. IX, editat de Zangemeister. Tripticul este din anul 163 și are numai tabla a doua a cărei transcriere cu completările propuse o redăm⁷: „Laelia[no] et [Pa]store cos. X.K[a]l Novembr. Adiutor Macari scripsi rogatus [co]ram ipso pra[e]senti L.Ulpio Valerio, quia [se] litteras scire negavit, id q[uod] dixit se loca[sse] et locavit Socratiōni S[oc]ratis [op]eras suas ex [ha]c [d]ie in [i]dus sequentes anno uno [sept]aginta. Mer[c]edes suis tem[poribus] solv[en]tu[r]. Quas operas sanas valentes [ede]re debebit ... [con]ductor... inpedierit ... [d]ebe[bit] ... dis[c]edere vel cessare cessatis ... A[ct.A]l [b] Ma[iori]?”

¹ Vezi Max Kaser, *Das römische Privatrecht*, 1955, tom. I, p. 474; Bernard, *La rémunération des professions libérales en droit romain classique*, 1935, precum și V. Arangio-Ruiz, *Il mandato*, 1949, p. 102 și urm.

² Vezi în acest sens Jörs-Kunkel-Wenger, *Römisches Recht*, 1935, p. 239.

³ În acest sens avem regula stabilită în D, 19.2.38.1.

⁴ Despre istoricul descoperirii acestor monumente, vezi G. Popa-Lisseanu, *Romanica*, 1926, p. 169 și urm., precum și Ion Baltariu, *Tripticele din Transilvania*, 1930, p. 23 și urm.

⁵ Aceste triptice conțin închirierii de servicii, depozite, acte de credit, acte de vânzare de sclavi, de imobile, etc.

⁶ În ceea ce privește analiza muncii în minele din Dacia în lumina tripticelor din Transilvania, dintre lucrările mai recente cităm: Pólay Elemér, *Három munkabérszerződés a római Dáciából*, în *Acta Universitatis Szegediensis*. (Acta juridica et politica), Tom. IV, Fasc. 5, D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia romană*, 1957, p. 130 și urm., și Gh. Ștefan, *Cu privire la forța de muncă în exploatarea minelor de aur din Dacia*, în *AUB*, 1960, p. 19—28.

⁷ În privința textului tripticelor și a completărilor lui noi urmărim textul redat de profesorul J. Macqueron în cursul său de doctorat intitulat *Le travail des hommes libres dans l'antiquité romaine*, p. 187 și urm.

În traducere acest text are următorul cuprins : „Sub consulatul lui Lelianus și al lui Pastor în ziua a zecea înaintea calendelor lui noiembrie. Eu Adiutor fiul lui Macarius am scris rugat de și în prezența lui L. Ulpius Valerius care a afirmat că nu știe să scrie, aceea ce el a spus, că se închiriază pe el și munca sa lui Socratio fiul lui Socrate din această ziună pînă la idele următoare pe un an pentru 70 denari. Salariul va fi plătit la termenele sale. Care munci trebuie să le presteze sănătos și cu putere . . . Făcut la Alburnus Maior.”

b). Cea de a doua locatio operarum este cuprinsă în CIL, vol. III, p. 949, nr. XI. Lectura a fost făcută de Mommsen și Zangemeister. Data acestui act nu este cunoscută, dar el pare să fie din aceeași perioadă ca și celelalte două. Ceea ce s-a mai păstrat din acest triptic este partea interioară a primei tablete, care are următorul text :

„...cus scripsi rogatus per . . . m Restitutum agnom(ine) Senioris quia se litter[a]s scire negavit : fatetu[r] se locasse et [I]oca[v]it oper[as] s[ua]s opere aur(ar)io, ius . . . quidquid opus fuerit ex hac die in id[u]s Novemb. proximas venturas Tito Beusantis qui et Bradua centum quinque. Ex qua mercede a[d]huc in cesso accepit viginti quinqu[e]. Reliqua(m) mercedem per tempora acci[pe]re debebit : quas operas sanas valentes edere debebit conductori s. s. quod si in[vit]o conductore a re cessa[b]it in dies. . .”

Text care se traduce astfel :

„Eu (Dor?)cus am scris fiind rugat de Restitutus fiul lui Senior, fiindcă a afirmat că nu știe să scrie. A recunoscut că s-a închiriat și a închiriat munca sa pentru extragerea aurului . . . orice fel de lucru ar fi, începînd din această zi pînă la idele proxime ale lui noiembrie care vor veni, lui Titus fiul lui Beusa zis Bradua, pentru 105 denari. Din care salar a primit pînă acum numărați 25 denari. Restul salariului trebuie să-l primească la timpul convenit. Serviciile sale trebuie să le presteze sănătos și cu putere. Dacă fără voia patronului va abandona lucrul pentru fiecare zi”

c). Cel de al treilea act se află transcris în CIL, III, p. 948 sub nr. X și este copia unui contract original din anul 164 al e. n. El are următorul conținut :

„[Macri]no et Celso cos. kal. XIII. Iunias Flavius Secundinus scripsi rogatus a Memmio Asclepi, quia se lit[ter]as scire negavit, it quod dixit se locas[se] et locavit operas s[ua]s opere aurario Aurelio Adiutori ex ha[c] die [in] idus Novembres proximas [Xse]ptaginta cibarisque. [Mercede] m per [te]mpora accipere debebit. S[ua]s operas sanas va[le]ntes [ede]re debebit conductori s. s. Quod si invito condu[ct]ore recedere aut cessare voluer[it, da] re debebit in dies singulos HS V numeratos . . . [Quodsi] fluor impedierit, pro rata computare debebit[t]. Conductor si tem[po]re peracto mercedem sol[v]endi moram fecerit ead[em] p[oen]a tenebitur exceptis cessatis tribus. Actum Immenoso maiori. Titus Beusantis, qui et Bradua. Socratio Socratationis [M]emmius Asclepi”.

Traducerea acestui act este următoarea :

„Sub consulatul lui Macrinus și Celsus în ziua 13 dinaintea calendelor lui iunie. Eu Flavius Secundinus am scris rugat de Memmius fiul lui Asclepius deoarece a negat că știe să scrie, aceea ce a spus că s-a închiriat pe el și munca sa pentru extragerea aurului, lui Aurelius Adiutor din această zi pînă la idele lui noiembrie următor pentru 70 denari și hrană. Salariul trebuie să-l primească la timpul convenit. Serviciile sale trebuie să le presteze patronului mai sus scris sănătos și cu putere. În cazul în care fără voia patronului ar vrea să întrerupă sau să abandoneze munca va trebui să plătească pentru fiecare zi 5 sesterți numărați . . . În cazul în care inundarea minei ar împiedeca [munca] i se va reține proporțional din salar. Dacă patronul întîrzie să plătească salariul pentru timpul trecut va fi ținut la aceeași pedeapsă, exceptîndu-se trei zile întîrziate”.

III. — După cucerirea Daciei de către Romani este cert că exploatarea minelor de aur a fost intensificată, prin aducerea unor specialiști din alte părți ⁸, precum și prin numărul mai mare de muncitori folosiți la extragerea aurului. Alături de un aparat administrativ o inscripție interesantă ne mai menționează pe leguli aurariarum, ⁹ expresie care credem că se referă la muncitorii liberi din minele de aur ¹⁰. Tot despre muncitori liberi care-și angajează munca lor

⁸ La Alburnus maior există chiar un vicus Pirustarum în care au fost probabil colonizați Piruștii din Dalmația, care erau cunoscuți ca specialiști minieri. Vezi CIL, III, tab. VIII, p. 945.

⁹ Vezi, CIL, III, 1307.

¹⁰ D. Tudor, *op.cit.*, p. 130, consideră că leguli erau mici întreprinzători care au luat în arendă unele galerii din mine, pe cînd Gh. Ștefan în studiul citat consideră că aceștia erau stringătorii de aur, resp. muncitorii, părere care ni se pare justă.

unor patroni — conductores — ne vorbesc și tripticele transilvane. Aceste date pun în mod normal două probleme: a) Aceea de a ști dacă conductores din tripticele transilvane erau proprietari de mină sau erau simpli arendași; b) aceea de a ști de ce documentele păstrate vorbesc numai despre munca salariată din minele de aur ale Daciei și nu amintesc și despre sclavii care ar fi putut lucra în aceste mine.

În ceea ce privește prima problemă, cu toate că ipoteza unei proprietăți private asupra unor mine de mici dimensiuni nu este exclusă, în situația actuală a documentației pare mai verosimilă ipoteza că alături de exploatarea directă a minelor, administrația imperială mai arenda și unele mine sau galerii¹¹. Deci conductores sau patronii din tripticele transilvane după părerea noastră ar fi acești arendași¹².

Este într-adevăr curios însă că documentele nu amintesc despre munca sclavilor în aceste mine. Din această situație credem însă că se poate trage concluzia că în secolul al doilea al erei noastre în minele de aur din Dacia munca salariată era predominantă.¹³ Situația aceasta este atit rezultatul faptului că în provinciile dunărene sclavajul era puțin dezvoltat, cit și al crizei generale a sistemului sclavagist din exploatarea minelor, criză care se manifestă în imperiul roman deja din timpul principatului.

Înainte de a trece la analiza juridică a tripticelor menționate trebuie să mai arătăm că pe lângă salariul muncitorii mai primeau și alimente, ceea ce a rezultat din citirea justă a cuvântului „cibariusque” de către Carcopino¹⁴. Această împrejurare a contribuit la stabilirea unor relații de subordonare a angajatului față de patron.

În privința salariului, după cum se poate vedea din conținutul tripticelor, acesta era fixat pentru întreaga durată a muncii stabilite în contract, deci nu era fixat pe zile. Din calculele făcute de profesorul Macquero¹⁵ rezultă că el era stabilit între 3/4 sesterți pe zi și pină la 2 1/3 sesterți pe zi, ceea ce era bineînțeles o sumă derizorie¹⁶ și care cu greu ar fi putut satisface nevoile de întreținere ale muncitorului din mine, dacă acesta nu ar fi primit și alimente dela patron. Pentru a ne putea da seama de valoarea reală a salariului va trebui să-l comparăm cu valoarea alimentelor din acea vreme. Or, în această privință noi avem un triptic¹⁷ care ne transmite lista cheltuielilor făcute cu ocazia unui ospăț și din care rezultă că 5 miei costau 18 denari, un purcel costa 5 denari, iar trei mășuri de vin costau 97 denari. Deci un muncitor din minele de aur ale Daciei primea pentru 6 luni de muncă aproximativ prețul a 20 miei, sau a 14 purcel, sau a 37 litri de vin¹⁸. Acest salariu, chiar dacă muncitorul primea și alimente, era modic.

IV. — Înainte de a analiza obligațiile părților contractante credem că este necesar să discutăm unele probleme generale în legătură cu contractele conținute în aceste triptice.

În primul rând trebuie să menționăm că aceste contracte de închiriere de servicii sînt contracte consensuale și deci pentru validarea clauzelor penale nu este nevoie de o stipulație. Actele, după cum reiese din conținutul lor, au fost întocmite de muncitori care nu știu să scrie, cu ajutorul unei alte persoane, probabil un tabularius. De ce se făceau aceste acte în scris în favoarea patronului? Pentru ca acesta să aibă o probă constituită cu privire la obligațiile angajatului și deci să nu fie discuție cu privire la aceste obligații, iar dacă muncitorul voia să aibă și el un astfel de act doveditor el trebuia să-și facă o copie după actul respectiv. O astfel de copie avem în cel de al treilea triptic.

În ceea ce privește durata contractelor, după cum rezultă din tripticele analizate, acestea intrau în vigoare la data încheierii lor și expirau la o dată în mod precis indicată. Este demn de remarcat că data expirării la cele trei contracte este aceeași — idele lui noiembrie — ceea ce

¹¹ Cf. E. Cuq, *Un règlement administratif sur l'exploitation de mines au temps d'Hadrien*, în *Mélanges Gérardin*, p. 98 și urm.; M. Rostowzew, *Geschichte der Staatspacht in der röm. Kaiserzeit bis Diokletian*, Leipzig, 1903, p. 130.

¹² În acest sens și Gh. Ștefan, *op.cit.*, p. 23.

¹³ Gh. Ștefan, *op.cit.*, p. 26, deduce aceasta și din faptul că formularul precis al contractelor de locatio conductio presupune că aceste contracte erau lucru curent în regiunea minelor de aur.

¹⁴ Vezi J. Carcopino, *Notes sur la tablette de Cluj*, în *Revue de Philologie*, XI, 1937, p. 102; vezi însă R. Röhle, *ActaMN*, VI, 1969, p. 515—516 (S.D.H, I 1967; p. 390—391).

¹⁵ J. Macquero, *op.cit.*, p. 204.

¹⁶ A se compara cu Marțial, *Epigr.* VI, 88 și cu textul CIL VIII, 6948.

¹⁷ Vezi CIL III, p. 953 care ne transmite lista încasărilor unei asociații și a cheltuielilor făcute cu prilejul unui ospăț comun.

¹⁸ Vezi aceste calcule în Gh. Ștefan, *op.cit.*, p. 26.

după profesorul Macqueron ¹⁹ nu este o coincidență fortuită ci presupune, fie că concesiunea minelor a fost obținută pînă la acea dată, fie că obiceiul făcea ca aceste contractări să se facă la date fixe ca aceea a îdelor lui noiembrie.

Privitor la obligațiile părților contractante trebuie să evidențiem ideea că părțile, ținînd seamă de condițiile lor economico-sociale, nu se situau pe poziții de egalitate la încheierea contractelor ci aceste contracte marchează situația de subordonare a locatorului față de conductor ²⁰.

V. — În tripticele transilvane sînt prevăzute în mod destul de amănunțit și sînt bine precizate obligațiile muncitorului. În primul rînd tripticele ne spun că locator „dixit se locasse et locavit operas suas”. Noi am tradus aceasta prin ideea că muncitorul s-a închiriat pe sine și serviciile sale, deci această repetare a închirierii nu este inutilă, ci marchează ideea că muncitorul și-a închiriat serviciile punînd totodată persoana sa sub dependența conductorului. Ideea aceasta scoasă în evidență de De Robertis ²¹ a fost acceptată și de Pólay²². Cercetînd textele, vedem că în Collatio ²³ raporturile unei persoane care își închiriaza serviciile sale pentru lupta cu animalele în circ erau reproduse prin expresia juridică „se locavit locaverit”, dar aceleași raporturi le întîlnim în Digeste sub forma „operas suas locare”²⁴. Deci în privința aceasta se poate constata o evoluție în felul de a exprima obiectul contractului. Interesant însă că în Digeste mai întîlnim expresia „se locasse” cu privire la sclavi, care dacă își închiriau serviciile, se închiriau și pe sine cu anumite consecințe juridice, care decurgeau din această situație ²⁵. Dat fiind această terminologie care era generatoare de anumite situații juridice, trebuie să ne punem întrebarea dacă terminologia respectivă din tripticele transilvane era o simplă repetare fără sens, care reproducea vreun formular tip, sau dacă ea corespundea unei situații de subordonare a lui locator față de conductor, situație pe care terminologia respectivă a vrut s-o marcheze ²⁶. Din cele ce urmează se va vedea că analiza acestor triptice confirmă ideea unei subordonări juridice și sociale a muncitorului față de patron.

Muncitorul își închiriaza serviciile sale pentru munca în mine sau pentru orice lucrare în legătură cu aceasta ²⁷. Această muncă trebuie să fie prestată de locator în condiții de sănătate și cu putere — „operas sanas et valentes”. În mod foarte ingenios și just profesorul Macqueron ²⁸ interpretează această clauză, care desigur nu dădea patronului posibilitatea să aprecieze forța cu care a fost depusă munca, în sensul că ea făcea să treacă riscurile bolii asupra muncitorului care, dacă nu era înscrisă această clauză în contract, ar fi trebuit să-și primească salariul și în caz de boală. Într-adevăr regulile clasice ale lui „locatio operarum” ne spun că muncitorul nu răspunde dacă el nu-și exercită munca dintr-un caz fortuit care nu depinde de el „Qui operas suas locavit, totius temporis mercedem accipere debet, si per eum non stetit, quominus operas praestat.”²⁹.

Însă în Digeste avem un text ³⁰ conform căruia este echitabil ca infirmitatea să fie considerată ca o culpă din partea aceluia care „operas debebat”. Acest text confirmă și întărește punctul de vedere expus de profesorul Macqueron, însă se poate pune întrebarea dacă „operas sanas valentes” nu ar vrea să zică mai mult decît neexecutarea muncii din cauză de boală și dacă nu s-ar referi și la o neîndeplinire suficientă a muncii prestate? În Digeste avem texte care ne vorbesc

¹⁹ J. Macqueron, *op.cit.*, p. 198.

²⁰ Spre deosebire, de exemplu, de concepția lui Mayer-Maly, care, în *Locatio-conductio. Eine Untersuchung zum klassischen römischen Recht*, 1956, p. 110, referindu-se la tripticul cuprins în CIL, III, p. 949, spune: „Nicht Machtprolitische Fakten, sondern die Eigenart der Rechtsvorstellung „lex” bestimmten also das Wesen der lex locationis”.

²¹ Vezi De Robertis, *I rapporti di lavoro nel diritto romano*, 1946.

²² Vezi E. Pólay, *op.cit.*

²³ Vezi Mosaicarum et romanarum legum Collatio 9.2.2. „... quive ad bestias depugnare se locavit locaverit”.

²⁴ Vezi și D, 38.1.37. pr. „... quive operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locaverit”.

²⁵ Vezi în acest sens D, 19.2.60.7.

²⁶ În sensul unei subordonări exprimate prin terminologia întrebuintată, vezi interesantul studiu al lui A. Deschamps, *Sur l'expression „Locare operas” et le travail comme objet de contrat à Rome*, în *Mélanges Gérardin*, p. 157—179 și Îndreosebi p. 175.

²⁷ Vezi, textul tripticului în CIL, III, p. 949 „... quidquid opus fuerit”.

²⁸ Vezi J. Macqueron, *op.cit.*, p. 201 și urm.

²⁹ Vezi, D, 19. 2. 38.

³⁰ Vezi D, 9. 2. 8. 1.

despre munca ce trebuie îndeplinită în condiții de sănătate³¹, după cum avem și texte care ne vorbesc despre aceeași muncă ce trebuie îndeplinită cu forță³². Aceasta putea fi aceeași condiție exprimată sub o altă formă, dar este dificil să ne pronunțăm în această privință, în lipsa unor date mai precise.

Tot pe linia unei derogări de la regulile clasice ale contractului de locatio operarum avem și clauza din contractul încheiat în anul 164 e. n., care prevede că dacă prestarea muncii este împiedecată din cauza inundațiilor minei, salariul va fi proporțional redus, ³³ deși în mod normal în această situație muncitorul ar fi trebuit să-și primească salariul în întregime.

Atît clauza anterioară cît și această clauză sînt derogări convenționale—care sînt posibile în acest contract — de la regulile clasice ale lui „locatio operarum”. După cum se poate observa aceste derogări sînt făcute în avantajul conductorului, față de care lucrătorul se afla în dependență. Muncitorul nu putea, pe de altă parte, să înceteze munca fără voia conductorului sau să lipsească de la muncă, căci în acest caz contractele prevăd că el este obligat să plătească patronului o poena de 5 sesterți pe zi. Dat fiind că el datorează această muncă din ziua încheierii contractului, el este pus în întîrziere pentru îndeplinirea muncii fără să mai fie nevoie de vre-o interrelare.

VI. — Obligațiile patronului sînt și ele prevăzute în aceste contracte, dar, după cum se va vedea, sînt unele diferențe între felul de a privi și executa obligațiile muncitorului și acelea ale patronului.

Conductorul trebuia în primul rînd să plătească salariul. În privința plății salariului tripticele ne spun că „mercedem per tempora accipere debebit”, ceea ce noi am tradus în sensul că salariul trebuie primit la anumite intervale greu de determinat, căci ele nu sînt numai perioade fixate pentru curgerea dobînzilor³⁴, ci în primul rînd constituie o asigurare a existenței muncitorului care-și primea astfel plata muncii depuse înainte de sfîrșitul contractului. De altfel, din cel de al treilea contract rezultă în mod clar că locatorul a primit la încheierea contractului un avans din salariu, restul urmînd să-l primească la termenele stabilite.

În strînsă legătură cu salariul pe care conductorul trebuia să-l plătească era și obligația sa de a da alimente lui „locator”. Această citire justă a textului, făcută de Carcopino, se explică în afara obiceiului de a hrăni persoana care prestează operae³⁵, mai ales prin salariile mici care se plăteau mînerilor din mînerile de aur ale Daciei și care pînă la primirea primei tranșe a salariului nu ar fi avut din ce trăi³⁶.

În afară de obligația pentru conductor de a plăti salariul, tripticele nu indică nici o altă obligație, deci putem presupune că muncitorul minier lucra cu unelte sale. Însă dacă conductorul nu-și îndeplinea obligația de a plăti salariul la timpul prevăzut el era ținut de aceeași poena ca și muncitorul care încetează munca, adică el trebuia să plătească pentru fiecare zi de întîrziere 5 sesterți. Dar în această privință patronul era favorizat de contract, prin care el și-a rezervat un termen de grație de 3 zile — *exceptis cessatis tribus* —. Oare acest termen de grație este o excepție specială prevăzută în contractele miniere de locatio operarum de către organele administrative? În sensul unei reglementări administrative care să fi servit de bază acestei clauze scrise în favoarea lui conductor avem „*Lex Metallii Vipascensis*”³⁷.

VII. — Din analiza juridică a contractelor s-a putut observa că derogările de la regulile clasice ale contractului de „locatio operarum” se făceau în favoarea lui conductor și în defavoarea lui locator.

Pentru juriștii romeni starea de dependență a lui locator față de conductor era evidentă și ea nu era considerată numai ca o simplă situație socială, ci ca o stare care producea efecte juridice asupra condiției lui locator. În acest sens putem menționa în primul rînd un text

³¹ Vezi D, 38. 1. 9. 1.

³² Vezi D, 12. 6. 26. 12.

³³ În tripticul din CIL, III, p. 948 se spune clar „*Quodsi fluor impederit, pro rata computare debebit*”.

³⁴ Vezi în această privință Mayer-Maly, *op.cit.*, p. 140.

³⁵ Vezi în această privință și CIL, VIII 22.660.

³⁶ Despre un avans primit vorbește și tripticul cuprins în CIL III, p. 949. *Ex qua mercede adhuc in cesso accepit viginti quinque.*

³⁷ Vezi și Mayer-Maly, *op.cit.*, p. 149.

din Sentințele lui Paul³⁸; „Homo liber qui statum suum in potestate habet et pejorem eum et meliorem facere potest: atque ideo operas suas diurnas nocturnasque locat”. Pentru semnificația acestui text ne mărginim să ne referim la admirabila expunere a profesorului Macqueron³⁹ care demonstrează dependența lucrătorului față de patron.

Această stare de subordonare rezultă și din faptul că dacă locator a comis un furt față de conductor, actio furti nu ia naștere⁴⁰ și deci acest furt nu dă loc la o urmărire publică, dar în acest caz patronul avea față de mercenarius posibilitatea sancționării ca și față de sclav, furtul fiind considerat un furt domestic.

Această veche concepție juridică a unui raport de putere a lui conductor asupra persoanei lui locator în contractele de locatio operarum ne dovedește că raporturile contractuale nu prezentau acea egalitate între părți pe care unii romaniști s-au străduit să o evidențieze⁴¹.

Încheind, trebuie să scoatem în evidență ideea că situația juridică a părților din contractele de locatio operarum conținute de tripticele transilvane corespunde condițiilor social-economice existente în acea epocă în provincia romană a Daciei și în alte provincii ale Imperiului.

G. CIULEI

LOCATIO OPERARUM DANS LES TRIPTYQUES DE TRANSYLVANIE

(Résumé)

Étant donné que l'existence du travail salarié dans les mines d'or de la Dacie est prouvée par trois triptyques (CIL, III, p. 948—949, IX—XI), l'auteur a essayé d'analyser, à la lumière de ces triptyques et des données historiques qu'on possède sur ce sujet, les conditions dans lesquelles le locator était engagé par le conductor et les rapports établis entre eux. L'auteur croit qu'on peut trouver dans les conditions des locationes des éléments suffisants pour prouver les rapports de soumission de l'ouvrier au patron.

Ces conditions sont exprimées par la formule par laquelle l'ouvrier loue son travail „se locasse et locaverit opera suas”, par l'obligation des ouvriers de remplir leurs obligations de travail dans de bonnes conditions de santé „operas suas sanas valentes edere dedebit”, par l'amende journalière infligée à l'ouvrier en cas de retard d'accomplissement de son travail, par la réduction proportionnelle du salaire de l'ouvrier en cas d'empêchement de travail indépendant de sa volonté, ce qui est une exception au droit classique, par le fait qu'à côté du salaire en argent l'ouvrier était payé aussi avec des denrées dont le quantum n'était pas fixé. En dehors de ces conditions, qui marquent une certaine soumission de l'ouvrier au patron, cette soumission peut être trouvée aussi dans certaines sanctions pénales que le conductor pouvait appliquer dans le régime minier à l'homme libre qui louait ses services pour le travail dans les mines.

³⁸ Vezi „Iulii Pauli sententiarum ad filium” II, 18 1.

³⁹ Vezi J. Macqueron, *op.cit.*, p. 208.

⁴⁰ Vezi D. 47. 2. 89.

⁴¹ De exemplis Mayer-Maly, *op.cit.*, p. 110.